

одиночних реакцій свідчить про неоднорідність і багатство смислових складників концепту.

Отже, концепт *гордість* у національному мовному просторі має багатогранний вияв і посідає важливе місце у свідомості нашого народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу // Монографія. 2-е вид., випр. і доп. К.: Логос, 2004. 284 с.

2. Дробішевська У. Концепт "щастя" в українській і польській фразеології // Етнос і культура. 2011-2012. № 8-9. С. 125-130.

3. Коврижных А. Концепт «гордость» в современной российской публицистике (на материале национального корпуса русского языка). Режим доступа: <https://journals.susu.ru/lcc/article/view/90/35>.

4. Пименова М. В. Душа и дух: особенности концептуализации. Кемерово: ИПК "Графика", 2004. 386 с.

5. Сергієнко В. Л. Концепт *pride/гордість* у англійській національній свідомості (за романом Р. Олдінгтона "Смерть героя") // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Сер. : Філологічна. 2010. Вип. 14. С. 174-179.

6. Хомчак О. Асоціативно-вербальна модель концепту *кохання* / О. Хомчак, І. Абрамович // *Filologia, sociologia i kulturoznawstwo. osiągnięcia naukowe, rozwój, propozycje* (29.09. 2016 – 30.09. 2016). – Warszawa. – С. 32-33.

Хомчак О.Г., Яковлєва Я.В.

*Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького*

СЕМАНТИЧНІ ОЗНАКИ НОМІНАТИВНОГО ПОЛЯ КОНЦЕПТУ ГРОЗА

Актуальність нашої наукової розвідки зумовлена інтересом сучасного мовознавства до проблеми відображення в мові основних концептів національної концептосфери; важливістю розробки лінгвокогнітивної методики дослідження та опису мовної свідомості, у тому числі й колективної; необхідністю застосування експериментальних методів вивчення концептів.

Метою статті є репрезентація мовних засобів вираження концепту *гроза*, що є значущим для розуміння ментальних процесів, які відбуваються при сприйнятті, осмисленні і, отже, пізнанні дійсності людиною.

Багато явищ природи людина сприймає без особливих емоцій. Однак, поділяємо емоційні роздуми М. Колодко, якій вважає що "жодну людину не залишає байдужою гроза, коли небо розсікають сліпучі блискавки, а повітря тремтить від могутніх ударів грому. Цей прояв стихії викликає в нас змішане почуття подиву, захоплення і навіть страху. А уявляєте, які думки виникали під час грози у наших забобонних пращурів?" [3].

У давнину "культ грози пов'язувався з поклонінням вогню (грим, громові стріли, блискавка) та воді (дош). Гроза як поєднання цих двох стихій уявлялась гнівом природи проти людей, а також покаранням, оскільки блискавка могла вбити людину чи підпалити житло, ліс. Тому в системі народних вірувань було багато обрядів, що мали на меті захистити від «гніву неба», існували певні обереги від грому та блискавки" [2, с. 55]. Пізніше, намагаючись з'ясувати причини виникнення грози, давня людина пояснювала її божественними діями. "У давньоукраїнському пантеоні богів одним із головних був Перун – Бог блискавки і грому. Наші предки зображували його срібночубим, золотовусим, з вогненними стрілами, золотим луком і важким молотом у руках. Природне явище гроза в уяві пращурів було битвою Перуна з Дивами – божествами страху і смерті та бісами, яких посилають Чорнобог, Мара та інші злі сили. По небу Перун їздить на золотій колісниці, в яку запряжено дев'ять крилатих золотогривих коней. Вогненними блискавицями-стрілами він розганяє, знищує злі сили й пускає на землю для людей життєдайну воду... Із приходом на наші землі християнства "обов'язки" Перуна перейшли до Іллі-пророка"[6].

Сучасні лексикографічні джерела лексему *гроза* тлумачать як певне атмосферне явище, яке пояснюється законами фізики 1. Грім і блискавка з дощем або градом, що перев. супроводяться великим вітром. *Перейшла гроза степами, Мов нічого й не було; Небо вкрилось зіроньками, Світлом землю облило* (Павло Грабовський, II, 1959, 429); *Деся за лісом піднімалася хмара.. Можливо, вночі буде гроза* (Анатолій Шиян, Баланда, 1957, 142); **У порівн. Кинулись фашисти в яр з нестями, а партизани й звідти, мов гроза, на них* (Микола Терещенко, Ужинок, 1946, 36) [7, т. 2, с. 173]; один або декілька атмосферних розрядів, а також явища, що супроводжують ці розряди (хмари, опади, характерні пориви вітру, блискавка, грим); поява г. завжди пов'язана з наявністю купчасто-дощових хмар; краплі води в такій хмарі електризуються в електричному полі Землі, унаслідок чого утворюються ділянки з протилежними зарядами; значна різниця потенціалів між цими ділянками, а також між основою хмари і Землею спричинює електричні розряди [8].

Як зауважує О.С. Фисенко, "сучасна людина, безумовно, сприймає грозу не як волю чи гнів богів, а як метеорологічне явище, проте і в її мовній картині світу наявні сліди прадавнього міфологічного сприйняття, що знаходить відображення в лексикографічному тлумаченні слова як `біди, небезпеки`, або `того (чого), хто (що) вселяє страх, наводить жах [9, с. 61]. Такі значення на сьогодні фіксуються як переносні. Пор.:

Гроза 2. перев. мн., перен. Бурхливі події, що відбуваються в суспільстві. *В грозах Вітчизняної війни на повну силу і нерідко по-новому розкрилось творче обдарування багатьох письменників* (Про багатство літератури, 1959, 164); *// Сильні душевні переживання. Здавалося, що спокійно казала [Степанида], та мені боязко ставало за неї: гроза знімалася, з її серця чулася* (Ганна Барвінок, Опов., 1902, 128); *В твоїм серці грози, ще твоїй плач звучить* (Володимир Сосюра, Так ніхто, 1960, 80).

3. перен. Лихо, небезпека, катастрофа і т. ін., що загрожує кому-небудь. *Потопальський так і закам'янів біля дверей, відчуваючи, що справжня гроза над його головою тільки збирається* (Юрій Збанацький, Сеспель, 1961, 32).

4. перен. Те, що викликає, наводить страх, жах. *Така газета, коли випускати її двічі на тиждень..., може стати грозою не тільки для всіх порушників дисципліни, але й для*

самих начальників (Вадим Собко, Біле полум'я, 1952, 132); *В лісах Поділля діяв прославлений у піснях і легендах народний захисник, гроза польського панства Устим Кармелюк* (О.І. Білецький, Від давнини до сучасності, І, 1960, 22) [7: т. 2, с. 173].

Порівнюючи сучасні дефініції слова *гроза* та етимологію лексеми (гроза – від праслов'янського *groza* – “жах” [1: т. 1, с. 600]), доходимо висновку, що раніше в ядерній зоні концепту *гроза* локалізувалася інформація про безпеку, у той час як зараз центральними є знання про власне ознаки природного явища. Таким чином, у структурі аналізованого концепту відбулися акцентні зсуви, що зумовили перекомпонування ядерно-периферійних елементів.

Основними вербалізаторами концепту є лексеми *гроза*, *гromовиця*, *мн. громи*, *сил. буря*, *Р. злива*; (*над головою*) *лихо*, *небезпека*, *обр. чорні хмари*; (*для ворогів*) *пострах* [5, с. 77]. Синонімічний ряд *гromовиця*, *громи*, *сильна буря*, *злива* експлікує ядерну лексему *гроза*. Інші субстантиви цього ряду є синонімами до лексико-семантичних варіантів аналізованої лексеми.

Номінативний простір досліджуваного концепту в сучасній українській мові є цілісною структурою, яка утворюється під час взаємодії субстантивного, прикметникового, прислівникового та дієслівного лексико-семантичних полів: *передгрозя*, *загроза*, *грозьба*, *грозовідмітчик*, *грозовий*, *грозяний*, *грозозахисний*, *передгрозовий*, *грізний*, *загрозливий*, *грозонебезпечний*, *грізно*, *грозити*, *грозитися*, *загрожувати*, *погрожувати*, *пригрожувати*. Лінгвісти стверджують, що названі лексеми є етимологічно спорідненими й формують словотвірне гніздо з вершиною *гроза* [1; 9]. Проте в сучасній українській мові корені слів *загрожувати*, *погрожувати*, *пригрожувати* тощо є вторинними щодо кореневої морфемі *гроз-* іменника *гроза*. Дослідники наголошують, що “в процесі історичного розвитку семантичний взаємозв'язок між дієсловом та іменником іноді може зникати або послаблюватися, внаслідок чого деякі іменникові значення тепер не мотивують дієслівних. Наприклад, дериват **грозити** в сучасній українській мові має значення “попереджати з погрозою про покарання; погрожувати”; “містити в собі яку-небудь загрозу”. Як бачимо, іменник **гроза**, що структурно мотивує дієслово **грозити**, у сучасній українській мові залишився поза сферою мотивації, пор. також деривати **гromити** “розгромлювати, чинити погроми” та **бурити** “підбурювати”, **важитися** “вагатися, бути невпевненим у чомусь”, **ворожити** “займатися ворожінням”, утворені від іменників **громъ**, **буря**, **вага**, **ворог** тощо” [10, с. 8-9].

Слід зауважити, що поняття *гроза* у свідомості українців є семантично амбівалентним. З одного боку, у текстах трапляються меліоративно марковані атрибутивні сполучення на зразок *пахуча / весняна / травнева / життєдайна / дзвінка гроза*: *Ті пахучі грози під квітневий вечір, коли хрещаті хмари, на обрії стіну змурувавши, грізні башти збудувавши, на вітання весні молодій грохонуть громами, заблищать мечами, синьосяйними блискавицями, мов птахами огняними, геть-геть зашугають понад садами, огняним цілуванням вітаючись, рожеву смагу на білий цвіт надихаючи* (С. Васильченко); *Люблю грози весняні, коли земля пробуджується зі сну* (В. Герасим'юк); *Мова наша, мова — Мова кольорова, В ній гроза травнева й тиша вечорова* (Ю. Рибчинський); *Іде гроза дзвінка і кучерява садам замлілі руки цілувать* (Л. Костенко).

Позитивна аксіологічна маркованість, крім того, виявляється у дієслівних словосполученнях: *Сліпучо усміхнулася гроза. Всесвітнє дерево струснулося дощами. / Що має почувати горобець у горобину ніч? Чи страх пропорційний до маси тіла? / На цьому дереві і людство – горобець* (Л. Костенко). За спостереженнями дослідників, “у структурованні субсфер грози і грому задіяні концептосфери людина, суспільство, природа, предмети, культура. І грозі, і грому приписують здатність усміхатися (О. Олесь, Л. Костенко), плакати (І. Драч), говорити (М. Вінграновський, Д. Павличко, І. Світличний), ходити (В. Свідзінський, І. Драч), кочувати (А. Малишко); їх асоціюють із птахами (І. Драч, А. Мойсієнко), одягом (А. Малишко, Л. Костенко, А. Мойсієнко), музикою (А. Малишко, Є. Плужник, М. Бажан) тощо. Поети здебільшого деталізують традиційну модель людина → гроза / грім, осмислюючи атмосферні явища як такі, що мають чоло (Д. Павличко), очі (М. Вінграновський), руки (Л. Костенко), можуть дихати (І. Драч), втомлюватися (Л. Костенко) тощо. Оригінально, з народно-побутовим колоритом і легким гумором метафоризував грім І. Драч: *Грім вигуркує з-за гаю – // На хмарі не вміститься. // Другий грім за ним прибрів, // Креше кременем з-під брів – // гнівно, гонористо, // звивисто, барвисто. // Поки сльози випали, // То по чарці випили* [4, с. 172-173].

З іншого боку, оцінна спрямованість словосполучень з компонентом *гроза* може бути прямо протилежною: *гроза – це “тремтіння віт, і жах, і насолода, шаленство злив у білому вогні!”* (Л. Костенко); *Гроза погримувала грізно, були ми з нею тет-а-тет* (Л. Костенко); *Шалена і дика гриміла гроза* (М. Луків).

Отже, концепт *гроза* є складним структурним утворенням, яке репрезентує різні аспекти людського пізнання. Національна специфіка досліджуваного концепту виявляється в тому, що українці сприймають грозу переважно як символ оновлення, очищення, відродження й у художніх текстах цей образ здебільшого меліоративно маркований.

Перспективу подальших досліджень становить аналіз відображення концепту *гроза* у фольклорі й художній літературі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Етимологічний словник української мови: в 7-ми т. Т. 1. А-Г. – К.: Наукова думка, 1982. – 631 с.
2. Лановик М.Б., Лановик З.Б. Українська усна народна творчість: навч. посібник. – К.: Знання-Прес, 2006. – 591 с.
3. Колодко М. Гроза і блискавка. – Режим доступу – <http://together.lviv.ua/index.php?id=1086>
4. Кравець Л.В. Метафоризація атмосферних явищ в українській поезії ХХ ст. / Лінгвістика. – № 2 (20), 2010. – С.171-180.
5. Практичний словник синонімів української мови: близько 15 000 синонімічних рядів / С. Караванський. – К.: Українська книга, 2000. – 480 с.
6. Руденко Ю. Виховні традиції давньоукраїнської віри та міфології. – Режим доступу: <http://viche.at.ua/publ/1-1-0-83>
7. Словник української мови: В 11 т. / ред. кол.: акад. АН УРСР І.К. Білодід. – К.: Наук. думка, 1970-1980. – Т. 2.: Г-Ж. – 1971. – 550с.

8. Універсальний словник-енциклопедія. – Режим доступу: http://lumach.com.ua/use_universalnyy_slovnyk_entsyklopediya/4/?&page=8&word

9. Фисенко О.С. Концепт гроза в русском языковом сознании: дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Фисенко Ольга Сергеевна. – Воронеж, 2005. – 191 с.

10. Хомчак Е. Г., Волкова І. В. Асоціативно-вербальна модель концепту *радість* в українській мовній картині світу // Monografia pokonferencyjna. Science, Research, Development philology, sociology and culturology (Монографія конференції. Наука, дослідження, розвиток. Філологія, соціологія и культурологія). Berlin (Берлін), 2018. С. 65-68.

11. Хомчак Е. Г. Символ как способ свободного смыслообразования в сознании реципиента (на материале текстов И.А. Гончарова) / Сборник научных докладов «Филология и культурология. Научные предложения» (27.02.2015 – 28.02. 2015) Варшава: «Diamond trading tour», 2015. С. 94-95.

12. Штанденко У.М. Відіменний суфіксальний словотвір дієслів у староукраїнській мові XIV - XVIII ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 „Українська мова” / У.М. Штанденко. К., 2003. 20 с.

Юрченко О. В., Подгорна Т. Д.

*Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького*

ЛІНГВОСТИЛІСТИКА ТА ЕСТЕТИКА ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ В КОЛІ ПРОБЛЕМ МОВОЗНАВЧОЇ ТЕОРІЇ

Одним із провідних питань сучасної лінгвістики є вивчення художнього тексту як одиниці комунікативного акту. На думку мовознавців, лінгвістика та вивчення літератури, мабуть, одна з найважливіших проблем філології ХХ ст. [1, с. 5]. Проблема вивчення мови художніх творів має тривалу історію, вона по-різному розв'язувалася залежно від рівня розвитку мовознавства і суміжних із ним наук, від світоглядної позиції дослідника. У сучасному мовознавстві навколо категорій лінгвістична поетика, поетична мова, мова художньої літератури, а також теорія поетичної мови, художня мова та ін. ведеться боротьба ідей.

Розходження в поглядах цілком правомірні, бо художній твір і його мова є явищем складним і багатомірним, у зв'язку з чим загальна картина досліджень постає як багатовекторна система, що тільки сумарно може дати цілісне уявлення про означуване явище. Тому пошуки істини повинні відбуватися не в конфронтації різних поглядів, а в їх синтезі. Так чи інакше вказаним проблемам присвячена значна кількість робіт (Т.Г. Винокур, І.Г. Чередниченко, В.В. Виноградов, З.І. Хованська, Л.Ф. Тарасов, В.П. Григор'єв, В.А. Чабаненко). Однак при різноманітності підходів майже всі дослідники намагаються вирішити проблеми аналізу художнього тексту, не виходячи за межі понять “поетична мова”, “мова художньої літератури”, “стиль”.

Аналіз художнього тексту прийнято називати лінгвостилістичним, якщо він “розглядає використання мовних елементів у тексті художніх творів, де вони набувають